

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ РІВНЯ ВИТРАТ НА ОХОРОНУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Актуальність задачі. В основному положенні Закону України «Про охорону праці», особливо у ст. 13, декларується необхідність виконання роботодавцем вимог щодо безпеки виробництва та охорони праці, контролю за додержанням технологічних процесів, станом будівель і обладнання та необхідними організаційними заходами, такими як аудит, атестація робочих місць тощо. Водночас ці декларативні вимоги мають бути підкріплені інформацією про фінансове забезпечення виконання вимог з безпеки виробництва, враховуючи відрахування на охорону праці, у страхові фонди та інвестиційну політику у конкретній галузі, врешті-решт пов'язану зі сферою охорони праці. Тому невизначеність щодо достатності коштів на забезпечення виконання вимог з охорони праці в Україні є *актуальною* проблемою. Для її висвітлення доцільним є, в першу чергу, визначення рівня витрат на охорону праці та конкретних джерел інформації.

Новизна роботи полягає у тому, що на фоні вилучення зі статистичної звітності та бухгалтерського обліку інформації про витрати на охорону праці на підприємствах стало неможливо визначити вартість безпеки виробництва в Україні. Тому вкрай необхідно, щоб рівень витрат на охорону праці за останні роки та наявні джерела інформації з цього питання стали доступними.

Отже, **метою роботи** є визначення сучасного рівня витрат на охорону праці, базуючись на офіційних джерелах інформації і, на цій основі, надання відповідних рекомендацій, які можуть бути використані при виконанні вимог з безпеки виробництва, у тому числі щодо утримання обладнання у належному стані або його оновлення за рахунок відповідних інвестицій або систем відрахувань у сфері охорони праці.

Дослідження сучасного рівня витрат на безпеку виробництва у даній роботі базувалося на основі моніторингу даних офіційної статистики до 2008 р. та даних зводу декларацій Державної податкової інспекції України стосовно витрат на охорону праці.

Моніторинг рівня витрат на охорону праці в цілому по Україні у вартісному вимірі проводився лабораторією соціально-економічних проблем охорони праці та промислової безпеки у Державній установі «Національний науково-дослідний інститут промислової безпеки та охорони праці», починаючи з 1990 р.

При цьому рівень витрат на охорону праці відображався у вартісному вимірі. Оцінювання витрат на охорону праці у відносному (відсотковому) вигляді бажано проводити відносно одного з основних макроекономічних показників. Це положення і стало основним для визначення відносного рівня витрат на охорону праці в Україні. Як основний макроекономічний показник було використано величину валового внутрішнього продукту – ВВП. Нижче наводяться дані лише за період 1996...2008 рр. (табл. 1).

Вибір зазначеного періоду пояснюється тим, що 1996 р. – це рік введення гривні, тобто дані рівня витрат, починаючи з цього року, більш співставні з даними подальших періодів. Джерелом інформації про величини витрат на охорону праці до 2008 р. була форма статистичної звітності 7-тнв. З 2009 р. цей показник витрат на охорону праці було вилучено із зазначеної статистичної форми і, починаючи з цього року, дані про витрати на охорону праці в Україні відсутні.

Таблиця 1

Рівень витрат на охорону праці по відношенню до ВВП, %

Роки	Витрати на охорону праці, тис. грн	Величини ВВП, млн грн	Рівень витрат на охорону праці відносно ВВП, %
1996	878 350	81 519	1,08
1997	789 003	93 365	0,85
1998	805 560	102 593	0,79
1999	1 011 999	130 442	0,78
2000	2 314 061	170 070,0	1,36
2001	1 302 062	204 190,0	0,64
2002	1 334 190	225 810,0	0,59
2003	1 636 930	267 344,0	0,61
2004	2 126 747	345 133,0	0,62
2005	2 685 210	441 741,0	0,61
2006	3 058 315	544 135,0	0,56
2007	3 937 208	720 731,0	0,55
2008	4 980 200	948 056,0	0,53

За даними табл. 1, період 1996...2008 рр. характеризується зростанням витрат на охорону праці у вартісному вимірі та водночас зменшенням їх рівня відносно ВВП.

Виявлення причин зменшення витрат на охорону праці у період 1996...2008 рр. відносно ВВП потребує окремого, детального дослідження. Але, на наш погляд, серед усіх причин суттєву роль «відіграє» фактор структурних зрушень в економіці та постійні зміни показника, від розміру якого мали визначатися відрахування на охорону праці.

Щодо фактора структурних зрушень, то зауважимо, що з 2005 р. обсяги виробництва основних видів продукції становили лише 56,8 % від їх виробництва у 1990 р. Найбільший спад виробництва мав місце у легкій промисловості, найменший – у сільському господарстві. При цьому слід зауважити, що витрати на охорону праці у сільському господарстві, де відбулося найменше зниження виробництва – до рівня 1990 р., є значно меншими, ніж, скажімо, у вугільній галузі, де спад видобутку вугілля становив 27,4 % [1]. Що ж до галузі машинобудування, то, за даними щорічного статистичного довідника [1], у 2005 р. обсяги виробництва в цій галузі становили 43,8 % від рівня 1990 р. Вимір зменшення витрат за рахунок структурних зрушень має бути предметом окремого дослідження. У [2] проведено лише дослідження впливу структурних зрушень на стан травматизму у вугільній галузі для періоду 1990...2010 рр. Дослідження кількості смертельних випадків від структурних зрушень у вугільній галузі показало, що зменшення травматизму у цей період мало місце лише за рахунок фактора «зміни обсягів виробництва» з одночасним збільшенням смертності через інші (технічні) причини.

Таким чином, можна констатувати, що структурні зрушення в економіці України мали суттєвий вплив на розмір витрат на охорону праці.

Крім того, на витрати з охорони праці впливає постійна зміна показників, від розміру яких розраховуються відрахування коштів, які мають витратитися на безпеку виробництва. Так, до 1997 р. відрахування до фондів охорони праці становили 1 % від обсягів реалізації продукції (робіт, послуг). Цей вид платежу розподілявся між центральним, галузевими і регіональними фондами та фондами охорони праці на підприємствах. З 1998 р. до обов'язкових платежів до Фонду охорони праці було додано штрафи за недотримання умов безпеки праці. Потрібно зазначити, що, згідно з даними табл. 1, за період, який розглядається, не було значного зниження витрат на охорону праці.

У 2001 р. згідно зі статтею 19 *Закону України* «Про внесення змін до Закону України «Про охорону праці» від 15.11. 2001 р. для

підприємств, незалежно від їх форм власності, або фізичних осіб, які використовують найману працю, витрати на охорону праці мали становити не менше 0,5 % від суми реалізованої продукції. На підприємствах, що утримувалися за рахунок бюджету, витрати на охорону праці передбачалися не менше ніж 0,2 % від фонду оплати праці. Ці кошти вже залишалися на підприємствах. В результаті, за даними табл. 1, з 2001 р. відбулося різке зниження витрат на охорону праці – майже удвічі.

За змінами в законодавстві, що сталися у 2011 р. та наведені у змінах до статті 19 Закону України «Про охорону праці», *обов'язкові відрахування* на охорону праці для підприємств, незалежно від їх форм власності, або фізичних осіб, які використовують найману працю, мають становити не менше 0,5 % від фонду оплати праці за попередній рік. Для довідки: орієнтовний розмір суми на охорону праці (0,5 % від фонду оплати праці за попередній рік) у 2010 р. мав становити 2,3 млрд грн. Очевидно, що ці зміни теж зменшать витрати на охорону праці майже удвічі, адже у 2008 р. витрати на охорону праці становили 4,9 млрд грн.

Таким чином, чітко вимальовується тенденція до поступового зниження витрат на охорону праці.

Що ж до джерел інформації відносно витрат на охорону праці в Україні, то згідно з [3] в Україні є такі форми статистичної звітності.

1. Форма № 1-ПВ, де звітується про умови праці за видами економічної діяльності. У розділі 1 цієї форми розкривається інформація щодо загальної облікової кількості штатних працівників. При цьому виділяється кількість працівників, які зайняті в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам. Крім того, у цій формі наводяться дані про пільги та компенсації за роботу у шкідливих умовах праці.

2. Форма № 6-ПВ, де надаються статистичні дані щодо кількості працівників на виробництві, де хоча б один шкідливий виробничий чинник перевищує граничний рівень, який визначено відповідно до гігієнічної класифікації.

Основним джерелом інформації щодо витрат на охорону праці на підприємствах до 2008 р. були дані статистичної форми 7-тнв, де був показник, що мав назву «Витрати на заходи з охорони праці за рахунок всіх джерел фінансування». Ці дані включали відомості про витрати на засоби з охорони праці, на заміну зіпсованого інструменту тощо. Крім того, надавалися дані про «Окремі нарахування, пов'язані з травматизмом на виробництві» за видами економічної діяльності, формами власності.

Після 2008 р. дані про витрати на заходи з охорони праці не наводяться в офіційній статистиці, оскільки їх було вилучено з форми 7-тнв. У зазначеній формі крім чисельності працюючих, нещасних

випадків, у розділі 3 наводяться лише дані про окремі нарахування, що пов'язані з:

- витратами на оплату потерпілим перших п'яти днів тимчасової непрацездатності, що оформлені листками непрацездатності (рядок 1.1);
- витратами на інші виплати потерпілим, членам сімей та утриманцям померлих, що здійснені за кошт підприємства відповідно до норм колективного договору (рядок 1.2);
- вартістю зіпсованих у зв'язку з аварією устаткування, інструменту, будівель та споруд (рядок 2);
- сумою штрафів, що сплачена посадовими особами підприємства за порушення вимог чинного законодавства про охорону праці, пов'язаних із нещасним випадком, у тому числі за його приховування (рядок 3).

Отже, у зв'язку з вилученням інформації про витрати на охорону праці з форми 7-тнв виникла необхідність «знайти» джерела інформації, за якими можна було б визначити розмір коштів, що витрачаються на безпеку виробництва в Україні.

Специфіка визначення витрат на охорону праці, у тому числі на реалізацію вимог нормативно-правових актів з охорони праці, і полягає у тому, що вони відображаються на різних фінансових рахунках, згідно з Податковим кодексом України (далі – Податковий кодекс) та бухгалтерським обліком. До прийняття нового Податкового кодексу перелік витрат на охорону праці відповідав переліку засобів і заходів згідно з Постановою КМУ від 30.03.2011 № 994.

Зазначені витрати мали відноситися у податковому та бухгалтерському звіті платника податку до валових витрат. І ця сума також мала відобразитися у звітній формі 7-тнв. Але, як вже було сказано, у формі 7-тнв, що затверджена наказом Державної служби статистики України від 15.09.2009 № 359, така інформація відсутня.

Вимога Постанови КМУ від 30.03.2011 № 994 виконана лише за наказом Державної податкової адміністрації України (далі – ДПА) від 28.02.2011 року, де передбачено, щоб витрати на охорону праці, техніку безпеки відносилися до загальновиробничих витрат (код рядка 06.1.9) і надавалися за декларацією з податку на прибуток підприємств, що мають статус «прибуткових». На «неприбуткових» за статусом підприємствах витрати на охорону праці, згідно з чинним законодавством України, мають фінансуватися за рахунок коштів підприємства або професійних спілок. Таким чином, можна констатувати, що дані про витрати на охорону праці у статистичній звітності відсутні, оскільки зведені дані декларацій прибуткових підприємств ніде не публікуються. Водночас це означає, що навіть у зводі податкових декларацій не повністю відображається розмір витрат на охорону праці.

Згідно з даними ДПА за I–III кв. 2011 р. витрати на охорону праці, техніку безпеки відповідно до декларації з податку на прибуток підприємств становили 411,4 млн грн. Пропорційно поквартальним розмірам витрат на весь 2011 р. це становитиме приблизно 550 млн грн. З проведенням відповідної корекції даних про витрати на охорону праці на всіх підприємствах з урахуванням підприємств, що мають статус «неприбуткових», з метою одержання розміру витрат на охорону праці в цілому по Україні розмір витрат складатиме біля 850 млн грн. Таким чином, рівень витрат на охорону праці у 2011 р. дорівнював 600...850 млн грн, що становило 12...17 % від рівня цих витрат у 2008 р.

Крім того, до витрат на охорону праці можна віднести частину амортизаційних відрахувань. Це припущення базується на тому, що основною вимогою з безпеки виробництва, згідно з постановою КМ України від 27 червня 2003 р. № 994, є приведення основних фондів у відповідність з вимогами нормативно-правових актів з охорони праці». Кошти на реалізацію цієї вимоги можна віднести до витрат на охорону праці, оскільки вони, в основному, призначені для ремонту та утримання обладнання у належному стані. За новим Податковим кодексом, віднесення амортизаційних відрахувань до поповнення основних фондів має відбуватися, якщо амортизаційні відрахування становитимуть більше 10 % від вартості обладнання.

Для ілюстрації сучасного стану використання амортизаційних відрахувань порівнюються дані їх фактичних величин з вартістю основних фондів (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення частки амортизаційних відрахувань від вартості основних засобів виробництва

Роки	Основні засоби фондів, млн грн	Фактичні величини амортизаційних відрахувань, млн грн	Нормативні величини амортизаційних відрахувань – 10 % від вартості основних фондів, млн грн
1996	521 326	2 263,9	52 132
1997	522 199	4 735,2	52 220
1998	522 019	5 560,1	52 200
1999	528 509	7 051,4	52 850

Роки	Основні засоби фондів, млн грн	Фактичні величини амортизаційних відрахувань, млн грн	Нормативні величини амортизаційних відрахувань – 10 % від вартості основних фондів, млн грн
2000	828 822	7 996,2	82 880
2001	915 477	10 484,4	91 550
2002	964 814	11 655,6	96 480
2003	1 026 163	12 811,8	102 616
2004	1 141 069	14 300,8	114 100
2005	1 248 504	15 789,8	124 850

Згідно з даними табл. 2, фактичні амортизаційні відрахування становлять у середньому 1,13 % від вартості основних фондів замість нормативних 10 %. Тому можна вважати, що фактичні амортизаційні відрахування витрачено, в основному, на ремонт обладнання для його приведення у відповідність до технічних вимог.

Таким чином, можна зробити висновок, що витрати, які сприяють покращанню стану охорони праці на підприємстві, складаються з:

- витрат на охорону праці, які обраховано відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку, що станом на 2008 р. становили за оцінкою на кінець 2011 р. приблизно 600...850 млн грн;
- фактичних амортизаційних відрахувань, які станом на 2005 р. становили 16 млрд грн.

У цілому витрати на охорону праці можна оцінити сумою 20...22 млрд грн, що становить (за станом на 2010 р.) 1,83...2,0 % від ВВП.

Для довідки: за часів Радянського Союзу витрати тільки на охорону праці становили 1,25 % від національного доходу. Крім того, в СРСР фактичні амортизаційні відрахування становили біля 10...15 % від вартості основних фондів. Плановий попереджувальний ремонт виконувався за рахунок амортизаційних відрахувань вчасно, оскільки в іншому випадку невитрачені гроші поверталися до бюджету. Таким чином, витрати на охорону праці та заходи, що сприяли утриманню технологічного та іншого виробничого обладнання у робочому стані (капітальні та поточні ремонти), досягали понад 10 % від національного доходу СРСР. У 1990 р. це становило 4...5 % від обсягу ВВП.

Крім того, потрібно ще враховувати фактор зносу обладнання. Станом на 2008 р. витрати на ремонт обладнання мали бути більшими, ніж на початку 90-х років минулого століття, зважаючи на рівень зносу основних фондів після 1990 р. (табл. 3).

Таблиця 3

Знос основних фондів за період 1990...2008 рр., %

Роки	Відсоток зносу основних фондів, %
1990	37,1
2008	61,2

Спираючись на дані таблиці 3, бачимо, що знос основних фондів у 2008 р. був майже удвічі більшим, ніж у 1990 р. Отже, при порівнянні даних щодо витрат на охорону праці в Україні з даними на ці ж витрати в СРСР бачимо, що на охорону праці в нашій державі витрачається майже у 10 разів менше коштів.

За результатами поданого матеріалу було сформульовано такі *висновки*:

1) однією з основних проблем, що впливають на погіршення охорони праці у нашій країні, є значне недофінансування заходів з охорони праці;

2) станом на 2011 р. загальні витрати на охорону праці у складі сум відрахувань на охорону праці та амортизаційних відрахувань (на підтримання обладнання в робочому стані) оцінюються на рівні 1,8...2 % від ВВП;

3) необхідно повернути до статистичної форми 7-тнв звітність про фактичні витрати на охорону праці, у тому числі на підтримку робочого стану та модернізацію обладнання, скасовану у 2009 р.

Список літератури

1. Статистичний щорічник України. – К.: Консультант, 2010. – С. 573.

2. Білостоцька В.О. Визначення впливу зміни структури виробництва на стан травматизму (на прикладі вугільної промисловості) // Проблеми охорони праці в Україні: Зб. наук. праць. – К.: ДУ «ННДІПБОП», 2012. – Вип. 23. – С. 43–48.

3. Звітність з охорони праці // Бухгалтерський облік. – К., 2012. – Спецвипуск № 311. – С. 43–44.

Дата подання статті до збірника – 03.12.2012